

HALMÁGYI MIKLÓS

„... hogy sokáig élj azon a földön...”¹

Az időskor megítélésének néhány szempontja a korai magyar történetírásban*

Napjaink európai társadalmában egyre nagyobb az idős emberek aránya. Felvetődik a kérdés, miként viszonyultak az öregséghez a középkorban, amikor az idősek aránya a társadalomban kisebb volt. Az egyetemes mentalitástörténet a nyolcvanas évektől mutat komolyabb érdeklődést az időskortörténet iránt. Konferenciák, tanulmánykötetek irányítják a figyelmet arra, miként jelenik meg az időskor az írott munkákban és képi ábrázolásokon.² Tanulmányomban magyar vonatkozású, nagyrészt elbeszélő források alapján arra keresem a választ, hogy a szövegekben miként ítélik meg az öregkort, hogyan vetik össze a fiatalsággal, mely szerepek jutottak az életben az időseknek, és az öregek hogyan viszonyultak a saját életükben bekövetkezett testi, szellemi változáshoz.

Életkori határok, élettartam

Fontos kérdés, hogy mettől számít valaki öregnek. Nyilván a középkori ember is tisztában volt vele, hogy az öregedés folyamat, és egyéni megnyilvánulási formája van. Számon tartottak azonban különböző határéveket.³ Szent Ágoston 60 évtől számította a senectust. Sevillai Izidor a *De differentiis rerum* c. művében 50 évtől számította a senectus, majd 77-től a senium-ot, az *Etymologiae*-ban azonban 50 évtől az aetas senioris-t számította, 70-évtől pedig a senectust. Voltak, akik fiatalabb korra tették a határt.⁴ Shulamit Shahar felhívja rá a figyelmet, hogy a senectus szó nem minden szerző számára jelentette ugyanazt. Shahar ráirányítja figyelmet a jogi jellegű forrásokra, melyek kedvezményt adtak életkori alapon pl. katonai szolgálat, önostorozás alól. Ezek a kedvezmények 60 v. 70 évtől voltak, tehát eszerint 60 és 70 év közöttől számított valaki a középkorban öregnek.⁵

---

¹ Kivonulás 20, 12. In: BIBLIA

* A tanulmányhoz való anyaggyűjtést a Jedlik Ányos Doktorjelölti Ösztöndíj kedvezményezetjeként kezdem. Köszönet Koszta László segítő támogatásáért. Köszönet Bubnó Hedvig, C. Tóth Norbert, Draskóczy István, Sebők Ferenc, Szabados György, Tóth Sándor László segítő hozzászólásaiért, könyvajánlásokért.

² WELTI 1987. 1–37; SHAHAR 2004; SHAHAR 2005; VAVRA 2008; HOLUB 1921–1922; CSUKOVITS 1992; CSUKOVITS 2009; SZABÓ 2011.

³ SHAHAR 2005, 71.

⁴ AUGUSTINUS, IZIDOR 83. 81.: *infantia* 7 éves korig; *pueritia* 14-ig; *adolescentia* 15-től 28-ig; *iuventus* 28-től 49-ig; *senectus* 50-től 77-ig; *senium* halálig. *Etymologiae* XI. 2.: *infantia* 7 éves korig; *pueritia* 14-ig; *adolescentia* 28-ig; *iuventus* 50-ig; *aetas senioris*, *id est gravitas* 50-től 70-ig; *senectus* halálig. Lásd HOFMEITER 289–291; WELTI 5–6; A Kr. u. 3. században élt Censorinus az életkorok elkülönítésének számos lehetőségét áttekinti. Lásd CENSORINUS 2005, 67–70.; HOFMEISTER 1926, 287–316.

⁵ SHAHAR 2004, 18. 25–27.; SHAHAR 2005, 71. 75.

A magyar krónikáshagyományban találunk példát a mondaszerűen magas életkorra. Attila király a Képes Krónika szerint 124, a Budai Krónika szerint 125 évet élt.⁶ Középkori uralkodóinkat áttekinthetjük, hogy viszonylag kevesen élhettek 50-nél több évet, még kevesebben éltek túl a 60-at. Zsigmond király kiemelkedett a sorból közel 70 évével.⁷

Idősek iránti tisztelet, szerepük a tanácsadásban

A fiatalok idősek iránti tisztelete fejeződik ki Hunor és Magor történetében. Miután a szarvast üldözve fölfedezik a csodaszép országot, visszatérnek az apjukhoz, és engedélyt kérnek tőle, hogy oda költözhessenek.⁸

A következő tiszteletre figyelmeztet az Intelmek, Szent István erkölcsstanító könyvecskéje. A 7. fejezet szerint a tanácsot olyanokból kell összeállítani „akik koruknál fogva tekintélyesebbek, különbek, bölcsőbbek, és mint vének teljesen feddhetetlenek.” A szöveg szembe állítja az időseket és fiatalokat. „... ne az ifjakkal és a kevésbé bölcséssel tanácskozz, ne tőlük kérj tanácsot, hanem azoktól az idős tanácsstagoktól (*senator*), akik koruknál és bölcsességükönél fogva alkalmasak erre a feladatra!” Az egyes életkorokhoz meglátása szerint különböző feladatok illenek: „... minden egyes személy gyakorolja abban magát, amely feladat összhangban van életkorával, vagyis az ifjak a fegyverekben, a tanácsstagok a tanácsadásban.” A szöveget továbbolvasva azonban olyan érzésünk támadhat, mintha a szerző meggondolta volna magát, mert így folytatja. „Mindazonáltal az ifjakat nem kell teljességgel kiűzni a tanácsokból, valahányszor azonban tanácsért hozzájuk fordulsz, és még ha okos lenne is a *javaslatuk*, akkor is mindig terjeszd az idősebbek elé, hogy minden cselekedetedet a bölcsesség mércéjével mérhesd.” A 8. fejezet is hangsúlyozza, hogy a fiaknak engedelmeskedniük kell az atyáknak.⁹ István törvényeiben a királyi tanácsot *senatus*-nak is nevezi.¹⁰ Ez összecseng az Intelmek 7. fejezetével, mi szerint inkább idősekből kell összeállítani a tanácsot. Az ifjak meggondolatlanságát egyébként a krónikakompozíció is megemlíti. Kálmán és Álmos 1097 körüli viszályáról ekként ír: „mindketten ifjak és hebehurgyák voltak”.¹¹

A szűkebb tanácsból különbözik az országgyűlés. Amikor Vak Béla felesége, Ilona „általános gyűlést” hívott össze Aradra 1131 körül, így szólította meg az egybegyűlteket:

⁶ ... vixit autem centum viginti quatuor annis... CHRONICA 24. cap. ... SHR I. 282. KÉPES KRÓNKA: 25.; CHRONICA HUNGARORUM 1473. cap. 24. 20. o. „Vixit autem centum & viginti quinque annis.”

⁷ I. (Szt.) István: 969? 975? * 980? –1038; I. (Szent) László: *1040–1095; II. András: *1177k. v. korábban –1235; IV. Béla: *1206 –1270; I. Károly: *1288–1342; Zsigmond: *1368–1437; I. Lajos: *1326 –1382; II. Ulászló: *1456–1516; WERTNER 1892; KRISTÓ 2007.; KLANICZAY 2000. Táblázatok; SZÁNTÓ 2005; BERTÉNYI KRISTÓ 1999, 3–10; II. András születési idejéhez lásd SZABADOS 1999, 86.

⁸ CHRONICA 5. cap. SRH I. 251. KÉPES KRÓNKA 10.

⁹ INTELMEK, 38/39–40/41. Lübecki Arnold rosszállóan ábrázolja, amikor Bertold szász herceg az öregek tanácsát megvetve a fiatalokéra hallgatott. Goetz ezt a Chronica Sclavorumra hivatkozta. GOETZ 2008, 51.

¹⁰ SZILÁGYI 1940–1941, 162.

¹¹ „iuvenes et lascivi” CHRONICA 144. cap. KÉPES KRÓNKA 95.

„Összes híveink, nemeseink, öregek és ifjak, gazdagok és szegények, halljátok!”¹² A gyűlésen tehát fiatalok és öregek egyaránt ott lehetettek, ám – a megszólításból következőleg – mind nemesek voltak.

Van forrásunk egy korábbi nagygyűlésre is, amit I. Béla király hívott össze. Mérlegelendő, hogy a szövegben öregekről vagy előkelőkről van-e szó. A krónika szerint Béla elrendelte, hogy „... minden helyséből hívjanak meg két ékesszóló öreget a királyi tanácsba.” Bollók és Bellus Ibolya a *senior* kifejezést egyaránt öregnek fordították.¹³ Fölmerülhet bennünk a kétely, vajon a *senior* ebben az esetben szó szerint értendő-e, és idősebbet jelent, vagy „úr” jelentésben értendő. Mivel az Intelmekben is arról volt szó, hogy idősek vegyenek részt a tanácsban, ez amellet szól, hogy a Béla által tanácsba hívott seniorokon is öregeket értsünk. Ebben az esetben tehát nem az előkelő származás, hanem az életkor, a vele járó tapasztalat és az ékesszólás érdemesítette a küldötteket arra, hogy a király gyűlésén megjelenjenek.

Kálmán király a velencei dózséhez írt levelében is *seniorokat* említi, akikkel egyetértésben szól, akik királyi tanácsában lehettek. Szilágyi Lóránd szerint itt „Szent István törvényeinek terminológiáját kell keresnünk.”¹⁴

Idősek mint tanúk

Az idős ember régi események tanújaként, tapasztalatok birtokosaként is megjelenik különböző szövegekben. VII. Gergely pápa Salamon királyhoz intézett levelében írja: „Amint ugyanis hazád véneitől tudhatod, Magyarországot, a Szent Római Egyház tulajdonát István király Szent Péternek hajdan minden joggal és hatalommal együtt felkínálta és alázatosan felajánlotta.”¹⁵ Akik gyermekként, fiatal felnőttként éltek Szent István uralmának vége felé, azok megélhették az 1074. évet. Kérdés, mikor ajánlhatta föl István Magyarországot Szent Péternek. Feltételezhetjük, hogy olyan eseményről van szó, mely István uralmának elején történt, amikor a pápától beleegyezést kaphatott a koronázásához. Akik ekkor már értelmük birtokában voltak, azok már a 80 felül lehettek 1074-ben. Gerics József azonban arra mutat rá, hogy a vénekre való hivatkozás bibliai fordulat. Mózes 5. könyvében, a második törvénykönyvben olvasható: „Kérdezd meg atyádat, majd elmondja, / Véneidet, ők majd elbeszélik!” (M. törvény 32, 7.) Amint arra Gerics rámutat, hasonló fordulatot már VIII. János pápa is használt 878-ban, a bolgár uralkodóhoz írt levelében. Gergely pápa tehát egy olyan bibliai fordulatot használt 1074-ben, ami a 9. században „már bevált”. Gerics értelmezése szerint tehát Gergely pápa levelében bibliai toposzról van szó, és „a vének tudomására való hivatkozásnak egyáltalán nem tulajdoníthatunk ősi tudomáson alapuló forrásértéket.”¹⁶

¹² CHRONICA 160. cap. „...fecit congregationem generalem...” „Omnes fideles, nobiles, senes et iuvenes, divites ac pauperes, audite.” SRH I. 447. KÉPES KRÓNKA 104.; 125.

¹³ „... ut de singulis villis vocarentur duo seniores facundiam habentes ad regis consilium.” Chronica 95. cap. SRH I. 359.; KÉPES KRÓNKA 65.; SZABÓ 2011, 27–28.

¹⁴ „... főembereimnek és véneimnek...” KÁLMÁN király 195; SZILÁGYI 167.

¹⁵ GERGELY pápa 44.

„... a maioribus patrię tuę cognoscere potes...” DHA 195.; Gerics Józsefnél is a „véneitől” fordítás szerepel, GERICS 1995, 23.

¹⁶ GERICS 1995, 25. Gerics idézi VIII. János levelét is: „Mózes szavaival kérlek, fiam, 'kérdézd meg atyádat s megmondja neked, véneidet, s jelentik neked', voltak-e valaha is a görögök ilyen vagy amolyan eretnkség nélkül.” MGH Epistolae Karolini Aev. Tom. V. Berlin, 1928. 59.

VIII. János a levelében a görögök eretnokségéről ír, mint köztudomású dologról, amiről az idősebbek adott esetben valóban beszélhettek. Feltételezhető, hogy Gergely pápa is azért hivatkozik a vénekre, mert köztudomású dologként tekint Szent István felajánlására.

A tanúskodás történetére és a tanúk életkorára fontos forrás Margit szentté avatási jegyzőkönyve 1276-ból. A tanúk jelentős része nem tudta, hány éves. Többen a tatárjáráshoz viszonyították életkorukat. Akadtak, akik meg tudták adni éveik számát. Van példa 80 éves szerzetesre,¹⁷ 60 körüli apácára is. Egy világi tanú, Irichbeli Miklós így vallott koráról: „Úgy gondolom, száz is megvagyok.”¹⁸ Párhuzamként említsünk meg egy németországi esetet, igaz, ez a késő középkorból való. 1428-29-ben folyt az 1287-ben meghalt Oberweseli (Bacharachi) Werner szentté avatási pere. (Végül nem avatták szentté.) A perben számos idős ember is vallomást tett. Ennek egyik oka a környék jó egészségi állapota lehetett, másik, hogy a régi ügy miatt szükség volt régi időre emlékező tanúkra. Köztük is volt egy magát 100 évesnek valló ember. Őtöle megkérdezték: mivel bizonyítja? A tanú emlékezett arra az időre, amikor települését még nem vette körül fal, és egy régebbi háborúra, amiben egy 85 éves másik tanúval együtt részt vett.¹⁹ Margit szentté avatási perében nem tettek föl efféle ellenőrző kérdést az idős tanúk életkoráról.

Az idősek emlékeit Thuróczy János is segítségül hívta.²⁰ Krónikájának Kis Károlyról szóló részét Laurentius de Monacis alapján készítette, de forrásul szolgált neki az is, amit – mint írja – „ifjú éveimben” „korban és megbízhatóságban egyaránt teljes férfiaktól” halott a királyról: „... ifjú éveimben az említett királyról idős és szavahihető emberektől hallottam...”²¹ Adatközlőinek egyike Gutí Ország Múhály nádor lehetett.²² Megemlíti, hogy Kis Károly koronázása után Budán „rettenetes felhő kerekedett, amilyenre az átélt idők folyamán egyetlen öregember sem emlékezett Magyarországon, ...”²³ Más helyen arról szól, hogy Cillei Ulrik pusztításait „Szlavónia vénei még most is emlegetik, és mély sóhajok közt mesélik fiaiknak.”²⁴

A koronázással kapcsolatban jelennek meg idősek Kortaner Jánosné emlékiratában, amikor Erzsébet királyné kislánya, a gyermek V. László koronázására készül Székesfehérvárt. „Nagyságos úrnőm akkor elküldött a legöregebb polgárokért, megmutatta nekik a szent koronát, és úgy rendeztetett mindent, amint illik, és régóra

¹⁷ Szent Margit 41. fej. 202. „Körülbelül nyolcvanéves vagyok,...” ; „Habeo circa octuaginta annos....” Monumenta Romana 286–287.

¹⁸ Szent Margit, 75. fej., 256.; „Credo, quod habebam centum annos.” Monumenta Romana 335. 1517-ben Szarka Ferenc állítólag százhusz éves volt: ”Franciscus Sarka annorum centum et viginti...” A pannonthalmi 692; HOLUB 217.

¹⁹ KRÓTZL 2008, 113–115.

²⁰ THURÓCZY 186. fej., 211.

²¹ THURÓCZY 186. fejezet, 211. „meis iuvenilibus que in annis a viris etate pariter et fide plenis, ... rege de pretactor audivi” DE THUROCZ 189.

²² THURÓCZY 195. fej., 231; 385. 4. jegyz.

²³ THURÓCZY 193. fej., 227.; „...nimbus oriente de subsole terribilis, qualem exacta per seculum senes Hungarie meminere nulli...” DE THUROCZ 201.

²⁴ THURÓCZY 229. fej., 275.; Quid autem comes Cilie Vlricus regine avunculus diebus in eisdem in illius vindictam operatus sit, senes regni Scaonie memoratur usque modo, et illa gravibus non sine suspiriis ipsorum narrat filius” DE THUROCZ 241.

szokásban van. Volt néhány polgár, akik emlékeztek, amikor Zsigmond császárt koronázták, akik akkor jelen voltak.”²⁵

1517-ben a pannonhalmi apátság egyik birtokának hovatarozásával kapcsolatban hallgattak meg tanúkat. Az egyik tanú, Szarka Ferenc állítólag százhus éves volt: „Franciscus Sarka annorum centum et viginti...” A szomszédok szerint Csécsény (Chechen) Szent Márton monostoráé a birtok, a nyugati fele azonban néhány évig zálogban volt Koczor Györgynél. A tényállást idős emberek tanúsították – („homines senes et annosi iurati”), akik arra hivatkoztak, hogy öregeiktől, őseiktől hallották („dicunt eciam hoc modo a maioribus eorum audivisse.”)²⁶

1345. márc. 8-án „koros” (annosus) nemes emberek arról tanúskodtak, hogy emlékeznek IV. Béla halálának napjára, ott voltak IV. László király seregében II. Ottokárral szemben is és a Hoold-mezőn is bizonyos Nogmyhal-i nemesek nagyapáival (avi) együtt. Tanúsították, hogy a Nogmyhal-i nemesek királyi honor adományban részesültek III. András király curia-jában.²⁷ IV. Béla 1270-ben halt meg, a Hoold-mezőn vívott csata pedig az 1278-as Hód-tavi csatának feleltethető meg, amelyet IV. László és Ottokár seregei vívtak. Az ütközetben résztvevő harcosok legalább tizenévesek lehettek. Ezek alapján az 1345-ben tanúskodó emberek 80 év körül lehettek.²⁸

A tanúskodásnak érdekes változatával találkozunk Várdai István bíborosnak rokonához írt levelében. A bíboros 1469-ben arra kérte Várdai Miklós özvegyét, hogy Bathor-ban és a közeli településeken idős asszonyoktól érdeklődjék meg az ő – Várdai István – születésének napját és óráját.²⁹ Mért éppen idős nőktől? Talán bábákra gondol, akik szülésnél segédkezhetek?

Az emlékező idős emberre példa Leibici Márton munkája. Márton szepességi német volt, aki Bécsben lett bencés apát. Párbeszédés szerkezetű művében az idős meséli az élményeit, a fiatal pedig kérdez.³⁰

Idősek a törvényekben

Vajon a törvény megkülönböztette-e a magas korú embert a fiatalabbtól? Kálmán idejéből az I. esztergomi zsinati határozat másképpen bünteti a pogány szokást követő *maior*-okat, mint az ugyanabban a bűnben vétkes *minor*-okat: aki a *maiores*-ből való, „negyven napig szigorúan vezekeljen, ha pedig” a *minores*-ből, „hét napon át verésekkel vezekeljen.” A *minorok* büntetése tehát rövidebb, de súlyosabb. Az *maior*-oké hosszabb, de enyhébb.³¹ Van olyan fordítás, amely a *maior*-t idősebbnek, a *minor*-t fiatalabbnak fordítja. Szent István törvényében is megtaláljuk a *maiorok* és *minorok* megkülönböztetését, két különböző ponton: amikor előírja, hogy vasárnap templomba

²⁵ KOTTANERNÉ74.

²⁶ A pannonhalmi 691–692.; HOLUB 217.

²⁷ AOKLT. 1345, Nr. 151. 120–121. o.; Lásd még CSUKOVITS 2009.

²⁸ Lásd még CSUKOVITS 2009.

²⁹ „Preterea rogamus diligentissime, quatenus ante omnia de die nativitatibus nostre et hora tam in Bathor, quam eciam in aliis locis visinis a vetulis et senibus mulieribus diligenter inquiratis et certitudinem meram rexatis et nobis inde plenam informacionem et indubitatum dirigatum, secus rogamus iterum non faciatis.” Z. XI. 3.; HOLUB 218.; CSUKOVITS 1992, 165.

³⁰ LEIBICI, 533–611.

³¹ Esztergomi zsinat 220. „... de maioribus est, XL dies districte peniteat, si autem de minoribus, VII. dies cum plagiis.” ZÁVODSZKY 198.

kell menni, így fogalmaz: „vasárnap valamennyien, nagyok és kicsik, férfiak és asszonyok, templomba menjenek, kivéve azokat, akik a tüzet őrzik.” Itt a *maiores ac minores* kifejezés szerepel. Kristó Gyula szerint a szöveg itt idősekre, fiatalokra, idősebbekre, fiatalabbakra vonatkozik.³² Egy további törvénycikk azokról rendelkezik, akik a templomban, mise közben morognak. Ott a *minores* együtt szerepel a *vulgares*-szal, tehát a népből valókkal, így itt Kristó Gyula szerint a *maiores* és *minores* társadalmi különbségre vonatkozhat.³³ Elképzelhető, hogy a Kálmán kori zsinati határozat sem életkor, hanem társadalmi állás szerint büntette a pogány szokások követőit. Az I. esztergomi zsinat egyik határozata kifejezetten a seniorokat érinti: Ha valaki gyónás nélkül hal meg, és nincsenek rokonai, a „falusi bíró a falu két” *senior*-jával együtt vezekeljen negyven napig.³⁴

Holub József jogtörténeti áttekintése néhány olyan esetre mutat rá, amikor idős korra való tekintettel könnyítést kapott valaki. Werbőczy István Tripartituma megengedte, hogy 60 éven felüliek mentesüljenek a gyámi feladat alól.³⁵ Holub szerint egyedileg döntötték el, hogy egy perben kaphat-e kedvezményt az idős ember: A Váradi Regestrum szerint Fon faluba való Yrgolin bűbájossággal (de veneficio) vádolt meg egy falujabeli asszonyt, Cheka özvegyét. Az ügyet tárgyaló ispán Váradra küldte tüzesvas-próbára. Idős kora miatt azonban úgy tűnt, hogy nem tudja vinni a vasat. A bíró ezért úgy rendelkezett, hogy a vasat az asszony fia vigye. A híradás szerint a fiú igazolva lett, tehát sikerült tisztázni az ügyüket.³⁶ 1480-ban Mátyás király rendelkezett úgy, hogy az özvegy Várdai Miklósnét öregsége miatta ne idézzék perbe, helyette a fiat idézzék.³⁷

Jövőbe látó

Lássunk további példákat az idős kor tiszteletben tartására elbeszélő források alapján! Az idős ember jövőbe látóként jelenik meg Laurentius de Monacis munkájában: a Kis Károlyt éltető embereket tiszteletre méltó öreg – *senior* – figyelmezteti a jövőendő pusztító vizzályra.³⁸ Thuróczy János, aki Laurentius de Monacis műve alapján dolgozott, az öreg intő szavait nem vette át a saját művébe.

³² „omnes concurrant die dominica ad ecclesiam, maiores ac minores, viri ac mulieres, exceptis qui ignes custodirunt.” Szent István első dekrétuma, 9. cap. ZÁVODSZKY 144.; István törvénye. In: ÁKÍF 53. 142. jegyz.

³³ Szent István első dekrétuma, 19. cap. ZÁVODSZKY 147.; István törvénye, In: ÁKÍF 60. 168. jegyz.

³⁴ Esztergomi zsinat 221. o. „...villicus cum duobus senioribus ville idem iudicium subeat.” ZÁVODSZKY 199.

³⁵ „Item, propter senium, quando videlicet sunt ultra sexaginta annos.” WERBŐCZY I. 22. 7. § (206/207. o); HOLUB 63.

³⁶ „Sed cum illa prae nimia senectute ferrum non posse portare videretur; idem iudex dispensans cum ea, filium suum, Modam nomine, portare ferrum pro matre sua praecepit, qui, portato ferro, iustificatus est.” Váradi Regestrum Nr. 215 (2.) 233. o; HOLUB 63. 2. jegyz.

³⁷ „ipsa ex annositate longem seu senio contraxit, non posse iam curis causarum attendere...” Z. XI. k. 281. 1. V. ö. még 1428. u. o. VIII. k. 355. Hivatkozza: HOLUB 63. 2. jegyz. Holub javasolja még Zsigmond király 1428-as oklevelét: Zsigmond azt rendelte el, hogy Töttös László özvegye helyett fiait idézzék perbe, de itt nincs említés az öregségről. Z. VIII. 355–356.

³⁸ „Sic ait a vulgo senior venerandus abhorrens” „... audax / Magnanimusque senex...” MONACI 331. MONACI /MÁRKI 145–146.

„Puer senex”

Az időskor megítélésénél figyelemre méltó a „puer senex” fordulat. Ilyenkor fiatal emberek, gyermekek jó tulajdonságát, bölcsességét az öregekhez hasonlítja a szerző. Mindez az időskor pozitív megítélésére példa.³⁹ Magyar vonatkozású művek közül itt ismét megemlíthetjük Laurentius de Monacis Kis Károlyról szóló munkáját. A velencei szerző Mária királynénak írja az ajánlást, és az ifjú királynét így dicséri: „... egy aggnak győzhetetlen lelkével viselted a kedvezőtlen és ellenséges sors keسرűségét;”⁴⁰ A fiatalon trónra kerülő Mátyásra is találunk hasonló fordulatot. Andreas Pannonius, karthauzi szerzetes így méltatta Mátyást 1467-ben: „akkora érettséget tanúsítottál a kormányzásban, mint egy bölcs aggastyán...”⁴¹

Legendabeli fordulatok

A legendairodalomból érdemes megemlíteni azt a magyar nyelvű szöveget, amit a Karthauzi Névtelen jegyzett le 1525-1527 körül a Paradicsomban járt ifjúról. A királyfinak egy „szép, tisztolendő személyű vén ember” jelent meg. Ki lehet az öreg? „... mert úgy vala, kit ha mondanak, hogy ennen Krisztus lett légyen, avagy angyal, mind meglehetött.”⁴² Az ifjú az csodálatos látogató útmutatását követve bejut a Paradicsomba, de visszakivánkozik a földre. Odahaza tapasztalja, hogy háromszáz év pergett már le, mióta ő a túlvilágon rövid időt töltött. Mikor elterjed a híre, hogy a királyfi visszatért, az egybegyűlteknak mesélni kezdi boldog élményeit. Lakomát rendeznek, ahol megízleli a földi táplálékot. „Kóstolván kedég kezdé az ifjúság meghervadni, és megőszülni, vénülni és betegségben esék.” Már csak arra van ideje, hogy szentségeket felvegye, majd békében meghal.⁴³ A történet példázza a földi élet végességét, de ott van benne az örök élet vigasztaló reménye, és az idő viszonylagosságáról való gondolkodás.⁴⁴

Időssel szembeni erőszak

Az idősekkel szemben nem csak a tisztelet hangjával találkozunk. Találunk példát az öreg uralkodó megölésére, vagy ennek kísérletére is. A Képes Krónika szerint Árpád „... apját, Álmost egyébként megölték Erdélyországban, nem vonulhatott be ugyanis Pannóniába.”⁴⁵ Érezhető a párhuzam Álmos története és a bibliai Mózes között, valószínű azonban, hogy Álmos rituális gyilkosság áldozata lett az új haza küszöbén. Figyelemre méltó, hogy Anonymus művében nem esik szó Álmos megöléséről. Nála arról olvassuk, hogy „Álmos vezér tanácsot tartván és övéit mind megesketvén, még

³⁹ WELTI 16; Lásd CURTIUS 1978. 9 108–112. Idős nő és fiatal nő kettősségéről uő: 112–115.

⁴⁰ „... sinistrae, & indignae sortis acerbitatem senili, & invicto animo tolerasse...” MONACIS 324; MONACIS / MÁRKI 134; SÜTTŐ 2003, 28.

⁴¹ ANDREAS PANNONIUS i. m. 377. ; „... commissamque tibi rem publicam immaturo superante annos industria tanta maturitate tamquam senili consilio rextisti...” Andrae Pannonii Libellus... 7.

⁴² NÉMA BARÁT... 402–424. 403. 404. ÉRDY CODEX 263.

⁴³ NÉMA BARÁT ... 402–424. 423. ÉRDY CODEX 274.

⁴⁴ Shahar is említi elbeszéléseket az öregkor elkerüléséről (Avalon), ifjúság forrásáról (John Mandeville 14. századi útleírása) stb. SHAHAR 2004, 8.

⁴⁵ KÉPES KRÓNIKA: 28. cap. 27. o. Lásd 213. jegyzet.

életében vezérré és parancsolóvá tette fiát, Árpádot.”⁴⁶ Álmos Anonymus gesztájából tehát csöndesebben távozik, mint a krónikakompozícióból.⁴⁷

A beteg uralkodó meggyilkolásának kísérlete jelenik meg Szent István kisebbik legendájában is.⁴⁸ Figyelemre méltó, hogy a legenda ír ugyan István beteg voltáról, de sem a legendák, sem a krónika nem szól arról, hogy öreg lett volna halála idején.

A krónika szerint András király is öreg volt, mikor a fivérét, Béla herceget ellene hangolta a környezete: „... az idő addig alkalmas a királyság megszerzésére, amíg Salamon gyermek, és az apja megtört öregember és beteges.”⁴⁹ Gerics szerint, ahogy várható volt a gyermek Salamon felnövekedése, úgy arra is számítani lehetett, hogy András meggyógyul. Jobban is lett, hiszen Bélával szembeni csatában már volt olyan állapotban, hogy lóra ülhetett.⁵⁰ Hajlok rá, hogy elfogadjam Kósa Csaba elképzelését, aki szerint Andrást a Bélával szembeni viszály idején súlyos betegsége ellenére segíthették lóra. Állapota miatt zuhanhatott le.⁵¹ Éveit tekintve András talán nem volt öreg, környezete azonban annak láthatta. Béla azért igyekezhetett a trón megszerzésével, mert András öregedésével együtt fia, Salamon életerős korba kerülhetett, apja halála után megszilárdulhatott volna az uralma, csökkentve ezzel Béla csélyeit.

Laurentius de Monacis művének elején, amikor a dicsőség múlandóságáról értekezik hátrányos megkülönböztetést olvasunk az öregkorral szemben: „És ki parancsolgatni szokott volt ifjan, a vénség / Napjaiban hódolni tanul ...”⁵²

Idősekről való gondoskodás

A gondoskodásra szoruló emberek között bizonyára nem kevesen lehettek az idősek. Egyes forrásokban idősek otthonáról találunk említést. Ide illő tartozó magyar vonatkozású forrás Rhégion (Reggio di Calabria) metropolis brebionja, vagyis a metropolis fennhatósága alá tartozó intézmények javairól való nyilvántartás, amit Olajos Teréz említ meg egy tanulmányában. A nyilvántartás felsorolja a Negyven Szentekről elnevezett öregek otthonának földjeit. Az egyik parcellát ekként jellemzi: „Ungros birtoka, amely szőlőt foglal magába és mintegy két modios nagyságú földet.” Az

⁴⁶ ANONYMUS, 13. cap.

⁴⁷ Moser tanulmányában az idősek megöléséről való meséket vizsgálja vitatkozva Fritz Paudler 1937-ben megjelent művével. Moser rámutat arra, hogy Paudler szerint Európában és Ázsiában is elterjedt volt az idősek megölése, nemcsak rendkívüli esetekben, hanem intézményesen. Moser tagadja, hogy az idősek megölése valóban intézményes szokás lett volna. MOSER 2008. 203–218; Rituális uralkodógyilkosságokról lásd pl. RÓHEIM 1917, 58–99.

⁴⁸ Szent István király kis legendája, 16.

⁴⁹ „... tempus oportum esset regnum acquirere, dum Salamon puerulus esset et pater eius senio confectus ac valitudinarius.” Chronica 92. cap. SRH I. 353.

⁵⁰ GERICS 1966, 23–24. Pauler I. köt. 106. 1. idézi GERICS 1966, 23. Gerics ezen e helyen nem is javasolja az öreg szó használatát. Az idézett helyet így adná vissza: „beteg és súlyos aggodalomtól megtört”. GERICS 1966, 23.; Hogy András leesik a lóról a csatában, és megtiporják, arról az Altaichi évkönyv (1060. év) és Hersfeldi Lampert évkönyve (1061. év) tudósít. ALTAICHI ÉVKÖNYVEK 78. HERSFELDI LAMPERT 103.

⁵¹ Így képzeli az esetet KÓSA 1987, 66.

⁵² MONACI /MÁRKI 137. o., 23. 24. sorok.

említett Ungros hadifogoly leszármazottja lehetett, de lehetett olyan harcos is – vagy annak leszármazottja – aki bizánci szolgálatban kerülhetett Itáliába.⁵³

Szentekről szóló forrásokban is találunk példát idősek támogatására. Szent László lányáról, Piroskáról – akit Bizáncban Eirénének hívtak – tudjuk, hogy megalapította a Pantokrátor-monostort, melyhez aggok háza is tartozott.⁵⁴

IV. Béla lányának, Margitnak szentté avatási jegyzőkönyvéből is van rá adat, hogy a szent királylány idős embert ápolt. Alincha úrnő állította vallomásaiban egy Erzsébet nevű nővéréről, hogy „nagyon öreg volt – ma már nem is él –,” majd elbeszélte, milyen betegségben szenvedett az idős nővér, és hogyan ápolta őt Margit.⁵⁵ A Margit által ápolt betegek között bizonyára többen is voltak öregek, ám a vallomások nem említik meg az életkorukat.⁵⁶

Szent Erzsébet tettei között is találunk öregekre vonatkozó adatot. Erzsébet életéről fontos forrás a szolgálólányainak vallomása alapján készült életrajz. Ebben olvasható, hogy Erzsébet gyakran segített egy beteg öregasszonynak, gyógyszert is küldött neki. Amikor egy szűk utcán szembe jöttek egymással, az öregasszony a sárba lökte Erzsébetet.⁵⁷ Ugyancsak ebben a forrásban olvashatjuk, hogy egy szegény öregasszonyt a gyónás elvégzésére intett. Az asszony azonban vonakodott, mire Erzsébet „megvesszőzte, mivel az álmosan feküdt és a gyónásra lustán nem törődött a felszólítással...” Így kényszerítette rá a gyónásra.⁵⁸ Az idős asszonyok tehát nem éppen pozitív formában tűnnek föl Erzsébet életrajzában. Párhuzamként érdemes megemlíteni egy képekkel illusztrált 14. századi allegorikus szöveget, mely *Az élet zarándokútja* (*Le Pèlerinage de la vie humaine*) címet viseli. Ebben a jó tulajdonságokat fiatal nőalakok jelképezik, a gyarlóságokat pedig előnytelen külsejű idős nők. A rossz tulajdonságok közt a harag és a lustaság is szerepel.⁵⁹ Időskori rossz tulajdonságokat más moralizáló szövegek is megemlítenek, de rámutatnak az idős kor lehetőségeire, jó tulajdonságaira is.⁶⁰

⁵³ OLAJOS 1987-1988, 24–26.

⁵⁴ Eirene élete, 116.; MORAVCSIK 2003, 73.

⁵⁵ „Soror Elisabeth, que erat multum veterana, que mortua est, ...” MONUMENTA ROMANA 273. o.; SZENT MARGIT 36. fej. 185–186.

⁵⁶ Talán szükségét szenvedő idős emberre enged következtetni a következő vallomás Margit szentté avatási jegyzőkönyvéből: Math nevű szabad nő nem tudta, hogy hány éves, arra a kérdésre, hogy gazdag-e vagy szegény, így válaszolt: „Nagyon is szegény vagyok, mert nincsen fi-am.” Árpád-házi Szent Margit, 57. fej. 227; Lehetséges, hogy nem anyagi értelemben vette a szegénység fogalmát, de az sem zárható ki, hogy a vallomástevő idős, kevésbé munkaképes ember volt, aki rászorult volna egy fiú támogatására. Shahar rámutat arra, hogy akik napszámból, heti fizetésből éltek, nem voltak gildé tagjai, nem volt félretett vagyonuk, azoknak élethosszig kellett dolgozniuk. Egy 1411-ben, Csehországban készült Biblia-illusztráción idős munkásokat látunk. Parasztoknak is sokáig kellett dolgozniuk. 15. századi üvegképen Ádámot idős emberként látjuk megjelenítve, amint földmunkát végez SHAHAR 2005, 106–108.

⁵⁷ A NÉGY SZOLGÁLÓ 161.

⁵⁸ A NÉGY SZOLGÁLÓ 174.

⁵⁹ SHAHAR 2005, 87.

⁶⁰ Római Aegidius (ca. 1247–1316), Sienai Bernhardin (15. sz.), Beauvais-i Vince; Lásd SHAHAR 2005, 87–88.

Idősek önértékelése

Hogyan gondolkodtak az idősek saját szerepükről? Szent István kis legendájában István apjáról olvassuk, hogy halála közeledtét érezve feleséget szerzett a fiának.⁶¹

Találunk arra is példát, ahol az idős uralkodó a visszavonulását tervezi. A krónikakompozíció szerint „Szent István király azon gondolkodott, majd szilárdan elhatározta, hogy az evilági dicsőség minden pompáját félredobva, s a múlandó királyság koronáját letéve csakis az Isten szolgálatának szenteli magát, és a külső gondoktól megszabadulva, nyugodalmas békében elmélkedő életet él...” a koronát pedig fiának adja át.⁶² Beda Venerabilis munkájából több olyan angol uralkodóról is tudunk, akik lemondván a trónról szerzetesek lettek vagy zarándoklatra indultak. Borisz, bolgár uralkodó ugyancsak kolostorba vonult.⁶³ Ezt szem előtt tartva nem elképzelhetetlen, hogy Szent István is tervezte a visszavonulását. Ez az önkép nem feltétlenül negatív. Az idős ember adott esetben reálisan mérhette föl, hogy idős korában az imádságra és elmélkedésre alkalmas leginkább.

Hatrík püspök, Szent legendájának készítője a feledékenységre panaszkodott.⁶⁴ Az előrelátást példázza a következő eset: 1345-ben egy Miklós nevű öreg nemes birokokat bízott Jakab nevű rokonára 10 évre. Jakab köteles volt gondoskodni az öreg nemesről és annak gyermekeiről.⁶⁵ Hasonló eltartási szerződések, végrendeletek tovább bővíthetik ismereteinket arról, miként készültek az öregkorra az idősödő emberek. Szomorúbb önértékelésre is van példánk: Vitéz Jánoson politikai bukása után Bonfini szerint erőt vett az életundor.⁶⁶

*

Az időskorra vonatkozó szempontok és példák nyilván tovább bővíthetők. Olvashattunk arról, milyen szerepek jutottak az időseknek, láthattunk példát segítségükre és ellenük irányuló támadó hozzáállásra is, valamint arról is, miként értékelték saját lehetőségeiket. A fenti áttekintés remélhetőleg segíthet jobban megérteni a középkor magyar időskor-felfogást, a témáról való gondolkodás pedig talán hozzájárulhat magának az idős kornak jobb megértéséhez: azok számára is, amik benne vannak, és azoknak is, akik előtte állnak.

⁶¹ Szent István király kis legendája, 12.; LEGENDA MINOR, SRH II. 394.

⁶² CHRONICA 69. cap. SRH I. 318–319. KÉPES KRÓNKA, 44–45.

⁶³ Wessex királya, Caedwalla (685–688); Ina (688–726) 37 évig uralkodott; visszavonult. Sebbi, Essex királya; Ethelred, Mercia királya 704-be visszavonult; Coenred, Mercia királya. Lásd KLANICZAY 2000, 82–83. 95.; BEDA V. 7; IV. 11; V. 24; V. 19.

⁶⁴ Hartvik 27.; „Priscianus auctor artis grammaticae, medullitus mihi notus olim, longe digressus, faciem suam quasi caligine quadam circumfluam mihi decrepito iam facit obscurissima.” SRH II. 400.

⁶⁵ AOKLT, 1345. 2013, 344.

⁶⁶ BONFINI, 4. tized, 3. könyv, 783.

Felhasznált források és szakirodalom

FORRÁSOK

- A NÉGY SZOLGÁLÓ** A négy szolgáló vallomása In: *Magyarország virága. 13. századi források Árpád-házi Szent Erzsébetéről*. Szerk. J. Horváth Tamás, Szabó Irén. Budapest, 2001.
- A PANNONHALMI** *A pannonhalmi főapátság története*. 3. kötet. Szerkesztették és részben írták Sörös Pongrác, Rezner Tibold. Budapest, 1905.
- ALTAICHI ÉVKÖNYVEK** Altaichi évkönyvek. Ford. bev. jegyz. Makk Ferenc. In: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szerk. Makk Ferenc, Thoroczkay Gábor. Szeged, 2006.
- ÁKÍF** *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szerk. Kristó Gyula, Makk Ferenc. Szeged, 1999.
- ANDRAE PANNONII LIBELLUS** Andrae Pannonii Libellus de virtutibus Matthiae Corvino dedicatus. In: *Két magyarországi egyházi író a XVI. századból*. Közléteszik Fraknói Vilmos, Ábel Jenő. Budapest, 1886.
- ANDREAS PANNONIUS** Andreas Pannonius: Könyvecske az erényekről. Ford. Boronkai Iván. In: *A magyar középkor irodalma*, Szerk. V. Kovács Sándor, Budapest, 1984. 371–529.
- ANONYMUS** *Anonymus: Gesta Hungarorum*. Ford. Pais Dezső. Budapest, 1975.
- AOKLT** Anjou-kori oklevéltár. *Documenta res Hungaricus tempore regum Andegavensium illustrantia*. 1345 (XXIX.) Szerk. Piti Ferenc. Budapest–Szeged, 2013.
- BEDA** *Beda Venerabilis, A history of English Church and People*. Translated and with an Introduction by Leo Sherley-Price revised by R. E. Latham, 1979.
- BERTÉNYI** Bertényi Iván, Diószegi István, Horváth Jenő, Kalmár János, Szabó Péter: *Királyok könyve*, 2008.
- BIBLIA** *Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Szent István Társulat. Budapest, 1976.
- BONFINI** Antonio Bonfini: *A magyar történelem tízedei*. Ford. Kulcsár Péter. Budapest, 1995.
- CENSORINUS** *Censorinus: A születésnap*, XIV. 1. Ford., kísérő tanulmányokat és a kommentárokat írta Forisek Péter. Máriabesnyő–Gödöllő, 2005.

CHRONICA
HUNGARORUM

Chronica Hungarorum finita bude anno Domini MCCCCLXXIII in uigilia penthacostes per Andream Hess. Ford. Horváth János. Budapest, 1973.

CHRONICA

Chronici Hungarici Compositio Saeculi XIV. Szerk. Domanovszky Sándor. In: *Scriptores Rerum Hungaricarum.* Szerk. Emericus Szentpéteri, Budapest (SRH I.), 1937. (SRH II.) 1938. (Bp. 1999).

DE THUROCZ

Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum.* I. Textus. Szerk. Elisabeth Galántai, Julius Kristó. Budapest, 1985.

DHA

Diplomata Hungariae Antiquissima. Vol. I. 1000–1131. Szerk. Georgius Györffy. Budapestini, 1992.

EIRENE

Eirene élete – Vita Irinae. In: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai.* Szerk. Moravcsik Gyula. Budapest, 1988.

ÉRDY

Érdy codex II. fele. Nyelvemléktár V. Közzéteszi Volf György. Budapest, 1876.

ESZTERGOMI ZSINAT

Az ún. első esztergomi zsinat határozatai. Ford. bev. jegyz. Nótári Tamás In: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről.* Szerk. Makk Ferenc, Thoroczkay Gábor. Szeged, 2006.

GERGELY PÁPA

VII. Gergely pápa levele Salamon királyhoz (1074. október 28.). Ford. Thoroczkay Gábor. In: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről.* Szerk. Makk Ferenc, Thoroczkay Gábor. Szeged, 2006.

HARTVIK

Legenda S. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta. Szerk. Bartoniek Emma. In: *Scriptores Rerum Hungaricarum.* Szerk. Emericus Szentpéteri. Budapest, (SRH I.) 1937. (SRH II.) 1938. (Bp. 1999).

HERSFELDI LAMPERT

Hersfeldi Lampert: Évkönyvek. Ford. bev. jegyz. Thoroczkay Gábor. In: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről.* Szerk. Makk Ferenc, Thoroczkay Gábor. Szeged, 2006.

INTELMEK

Sancti Stephani regis primi Hungariae: Libellus de institutione Morum. = *Szent István. Intelmek I.* A szöveget gondozta és fordította Havas László. Debrecen, 2004.

ISTVÁN TÖRVÉNYE

István törvénye. Ford., bev. jegyz. Kristó Gyula. In: *Az államalapítás korának írott forrásai.* Szerk. Kristó Gyula, Makk Ferenc. Szeged, 1999.

IZIDOR

Differentiarum, sive de proprietate sermonum libri duo. De differentiis rerum, cap. 19. In: *Patrologia Latina.* Szerk. J. P. Migne. Paris, 1815-1875.

- KÁLMÁN KIRÁLY Kálmán király levele Michiel Vitale velencei dózséhoz a magyar–velencei barátsági szerződésről (1097-1098). Ford. bev. jegyz. Makk Ferenc, In: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szerk. Makk Ferenc, Thoroczkay Gábor. Szeged, 2006.
- KÉPES KRÓNIKA *Képes Krónika*, ford. Bellus Ibolya, tanulmányok Dercsényi Dezső, Kristó Gyula, Cspodiné Gárdonyi Klára, jegyz. Kristó Gyula. Budapest, 1986.
- KOTTANERNÉ Kottaner Jánosné emlékirata. Ford. Mollay Károly. In: *A Korona kilenc évszázada*. Történelmi források a magyar koronáról. Szerk. Katona Tamás, szakmai szempontból átnézte: Györffy György. Budapest, 1979. 57–85.
- LEGENDA MINOR Legenda S. Stephani regis. Legenda minor. Szerk. Bartoniek Emma. In: *Scriptores Rerum Hungaricarum*. Szerk. Emericus Szentpéteri, Budapest (SRH I.) 1937. (SRH II.) 1938. (Bp. 1999).
- LEIBICI Leibici Márton: Senatorium. Dialógus az elmúlt időkről, Ford. Honffy Pál, In: *A magyar középkor irodalma*, Szerk. V. Kovács Sándor. Budapest, 1984.
- MONACI / MARKI *Monaci Lőrinc krónikája Kis Károlyról*. Ford. Márki Sándor. Budapest, 1910.
- MONACIS Laurentii de Monacis veneti carmen, seu historia de Carolo II, cognomento Parvo Rege Hungariae. In: *Ad Ludovici Antonii Muratori Rerum Italicarum Scriptorum Tomum VIII. Appendix*. Venetis, 1758.
- MONUMENTA ROMANA *A veszprémi püspökség római oklevéltára. Monumenta Romana Episcopatus Veszprimiensis*. Tomus I. 1103–1276. ed. a Collegio Historicorum Hungarorum Romano. Budapest, 1896.
- MOSER 2008 Moser, Dietz-Rüdiger: Die Märchen von der Altentötung und das Altwerden im Märchen nach Beispielen in Volkserzählungen des späten Mittelalters. In: *Alterskulturen des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Szerk. Elizabeth Vavra. Wien, 2008.
- NEMA BARAT *A Néma Barát megszólal*. Válogatás a karthauzi Névtelen beszédeiből. Válogatta, a szöveget gondozta, sajtó alá rendezte, utószót, jegyzeteket írta Madas Edit. Budapest, 1985.
- SZENT MARGIT *Árpád-bázi Szent Margit legrégebb legendája és szentté avatási pere*. Ford. Bellus Ibolya és Szabó Zsuzsanna. jegyzeteket írta Bellus Ibolya. Budapest, 1999.
- THURÓCZY *Thuróczy János: A magyarok krónikája*. Ford. Bellus Ibolya. Kristó Gyula. Budapest, 2001.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY
KIS LEGENDÁJA

Szent István király kis legendája. Ford. Kurcz Ágnes. In: *Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból I.* Szerk. Érszegi Géza. Budapest, 1999

VÁRADI REGESTRUM

Regestrum Varadiense examinum ferri candentis. Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom. Szerk. Karácsonyi János, Borovszky Samu. Budapest, 1903.

WERBÓCZY

Werbóczy István Hármaskönyve. Fordították, bevezetésekkel és utalásokkal ellátták: Kolozsvári Sándor, Óvári Kelemen. Jegyz.: Márkus Dezső. Budapest, 1897.

Z.

A Zichy és Vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. XI. Szerk. Kammerer Ernő–Dőry Ferenc. Budapest, 1915.

ZÁVODSZKY

Závodszy Levente: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai.* (Függelék: A törvények szövege). Budapest, 1904. (2002)

SZAKIRODALOM

CURTIVS 1978

Curtius, Ernst Robert: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter.* Bern, München 1978

CSUKOVITS 1992

Csukovits Enikő: Órahasználat a középkori Magyarországon. *Történelmi Szemle* 34 (1992) 153–172.

GERICS 1966

Gerics József: A Tátony nemzetségről. Adalékok egy krónikahely értelmezéséhez. *Történelmi Szemle*, 9 (1966) 1–24. 23–24

GERICS 1995

Gerics József: Magyarország és Bulgária Szent Péternek való felajánlásáról. In: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban.* Szerk. Gerics József. Budapest, 1995.

GOETZ 2008

Goetz, Hans-Werner: Alt sein und alt werden in der Vorstellungswelt des frühen und hohen Mittelalters. In: *Alterskulturen des Mittelalters und der frühen Neuzeit.* Szerk. Elizabeth Vavra. Wien, 2008.

HOFMEISTER 1926

Hofmeister, Adolf: Puer, iuvenis, senex. Zum Verständniss der mittelalterlichen Altersbezeichnungen. Papsttum und Kaisertum. Forschung zur polirischen Geschichte und Geisteskultur des Mittelalters. In: *Paul Kebr zum 65 Geburtstag dargebracht.* Szerk. Albert Brackmann. München, 1926.

HOLUB 1921-1922

Holub József: Az életkor szerepe középkori jogunkban és az „időlátott levelek” I-II. *Századok* 55-56. (1921-1922) 32–76. 212–304.

KLANICZAY 2000

Klaniczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban.* Budapest, 2000.

- KÓSA 1987 Kósa Csaba: *Veres mezőben zöld oroszlán*. Budapest, 1987.
- KRISTÓ 1999 Kristó Gyula: Szent István születésének ideje. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica* 90 (1999) 3–10.
- KRISTÓ 2007 Kristó Gyula: *Magyarország története 895 –1301*. Budapest, 2007.
- KRÖTZL 2008 Krötzl, Christian: Sexaginta vel circa. Zur Wahrnehmung von Alter in hagiographischen Quellen des Spätmittelalters. In: *Alterskulturen des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Szerk. Elizabeth Vavra. Wien, 2008.
- MORAVCSIK 2003 Moravcsik Gyula: *Bizánc és a magyarság*. Budapest, 2003.
- OLAJOS 1987-1988 Olajos Teréz: Felhasználatlan bizánci forrás a magyarság korai történetéhez. *Antik Tanulmányok* 33 (1987-1988/1) 24–26.
- RÓHEIM 1917 Róheim Géza: A kazár nagyfejedelem és a turulmonda. *Ethnographia* 28 (1917) 58–99.
- SHAHAR 2004 Shahar, Shulamith: *Growing Old in the Middle Ages*. London–New York, 2004.
- SHAHAR 2005 Shahar, Shulamith: Mittelalter und Renaissance. Ein Sozialer Netz entsteht. In: *Das Alter. Eine Kulturgeschichte*. Szerk. Pat Thane. Ford. Dirk Oetzmann, Horst M. Langer Darmstadt, 2005.
- SÜTTŐ 2003 Süttő Szilárd: *Anjou-Magyarország alkonya I*. Szeged, 2003.
- SZABADOS 1999 Szabados György: Imre és András. *Századok* 133 (1999) 85–111.
- SZABÓ 2011 Szabó Péter: *Élet- és időszemlélet a kora újkor Magyarországon. Városok és udvarok világa*. Budapest, 2011.
- SZÁNTÓ 2005 Szántó Richárd: *Európai dinasztiák*. Szeged, 2005.
- SZILÁGYI 1940-1941 Szilágyi Lóránd: A királyi tanács első évszázada. *Levéltári Közlemények* 18-19 (1940-1941).
- VAVRA 2008 *Alterskulturen des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Szerk. Elizabeth Vavra. Wien, 2008.
- WELTI 1987 Welti, Manfred: Das Altern im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 37 (1987) 1–37.
- WERTNER 1892 Wertner Mór: *Az Árpádok családi története*. Nagy-Becskerek, 1892.

WEBES FORRÁSOK

AUGUSTINUS

De diversis quaestionibus, 58, 2. In: *S. Aurelii Augustini Opera Omnia*.

http://www.augustinus.it/latino/ottantatre_questioni/index2.htm (2015. augusztus 15., 14:52:33)

Abstract

„... damit du lange lebst in dem Land ... „ (Exod. 20:12.)

Aspekte zur Wahrnehmung des Alters in der frühen ungarischen Geschichtsschreibung

Meine Studie stützt sich hauptsächlich auf die erzählenden Quellen mit ungarischer Beziehungen. Ich suche die Antwort auf die folgende Fragen: Wie wurde das Alter beurteilt? Wie wurde es mit dem Jugend vergleicht? Welche Rollen konnten die Alten im Leben spielen? Wie haben die Alten die körperlichen und geistlichen Änderungen wahrgenommen, die in ihrem Leben eingetroffen sind?

Nach dem *Libellus de institutione Morum* soll sich der König mit den Alten beratschlagen. Nach der Bilderchronik hat Bela I. zwei *seniores* aus jedem Dorf in den Rat eingeladen. Als Zeugen spielten die Alten auch eine wichtige Rolle. 1345 kamen bejahrte Edelleute als Zeugen, die 1278 in der Schlacht bei Dürnkrot anwesend waren. Der Chronist Johannes von Thurocz hat sich auch auf die Erinnerungen der Alten berufen. Bei der Krönung spielten die Alten auch eine Rolle. Nach den Erinnerungen von Frau Kottaner hat die Königin Elisabeth vor der Krönung ihres Sohnes Ladislaus V. den ältesten Bürgern von Stuhlweißenburg die Heilige Krone gezeigt. Einige von ihnen waren schon an der Krönung von Sigmund anwesend. In dem dialogischen Werk von Martin von Leibic erzählt der Alte seine Erlebnissen, und der Junge stellt ihm Fragen. Der Anonyme Kartäuser erzählt eine Legende, wo ein Greis dem jungen Königssohn den Weg ins Paradies gezeigt hat. Im *Tripartitum* von Werbőczy lesen wir darüber, dass die über sechzig sind, die Aufgabe des Vormundes nicht übernehmen müssen.

In den Hagiographischen Werken lesen wir einige Beispielen darüber, dass die Heiligen auch den Alten geholfen haben. Piroška/Eirene, Tochter des Hl. Ladislaus ließ in Konstantinopel neben dem Monasterium des Hl. Erlösers auch ein Altenheim gründen. Die Hl. Margaretha pflegte auch eine alte Nonne, die Hl. Elisabeth hat auch einer alten Frau geholfen.

In anderen Texten lesen wir über die Aggressivität gegen die Alten. Der Fürst Álmos wurde nach der Bilderchronik in Transsilvanien getötet. Gegen König St. Stephan wurde auch ein Attentat geplant. König Andreas I. war nach der Bilderchronik schon alt, als seinen Bruder, Fürst Béla von seinem Ratgebern gegen ihn agitiert wurde. Wie haben die Alten ihr Alter wahrgenommen? Nach der Bilderchronik hat der Hl. König Stephan seine Abdankung geplant, und wollte ein kontemplatives Leben führen. Bischof Hatrvik, der über König Stephan eine Legende schrieb, klagte sich auf seine Vergesslichkeit in seinem Alter. Nach Bonfini hat der Erzbischof Johannes Vitéz nach seinem politischen Misserfolg den Lebensekel gefühlt.

Diese Überblickt hilft hoffentlich die Altenwahrnehmung des ungarischen Mittelalters zu verstehen. Das Denken über das Thema kann das Verstehen des Alters helfen, sowohl denen die schon darin sind, als auch denen, die noch davor stehen.